

בין הימחקות לעקשנות: שותפות ישראלית-פלסטינית

מיכל זק

"אני מיכל, רכזת הפרויקט 'התקשורת והקונפליקט', חברת נווה-שלום וחברת הנהלת בית-הספר לשלום. תחום העיסוק האקדמי שלי הוא תפקיד השפה במפגשים בין פלסטינים לישראלים, ואני עובדת בתחום המפגשים זה עשרים שנה". כך נהגתי להציג את עצמי בפרויקט שבית-הספר לשלום ניהל יחד עם ארגון וויפאק, המרכז ליישוב סכסוכים ופיוס בבית-לחם. המנהל של הארגון הציג את עצמו אחרת: "אני נח סלאמה, פליט מהכפר זכריה, גדלתי בדהיישה ואני גר בבית-לחם. הייתי בכלא הישראלי 15 שנה, ואני עובד בתחום ההפגשה ב-15 השנים האחרונות. לפני חמש שנים הקמנו את וויפאק, ואני מנהל הארגון".

בהבדל בין שתי ההצגות טמון כל הסיפור של השותפות. לאחר שנים של עבודה משותפת של בית-הספר לשלום עם ארגונים פלסטיניים, אנו עוצרים לרגע לבחון את התהליכים שמתרחשים בשותפות הנדירה הזו. לא פעם נאמר, ובצדק, שגם בין הארגונים העוסקים בקידום השלום בין שני העמים מתקיימים יחסים של שליטה, וצריך לשאול שאלות לגבי התפקיד שפרויקטים כאלה ממלאים ביצירת שינוי. הרשימה שלפניכם מספרת את הסיפור של שותפות אחת, בינינו ובין וויפאק.

הפרויקט התקיים בשנים 2004–2006. העבודה בתקופה כל-כל-כך סוערת היתה אתגר. לא פעם שאלתי את עצמי אם מפגשים בתקופה כזו אינם אקט של הכשרת השרץ, כשהשרץ הוא הכיבוש. לפעמים הייאוש גבר, אך לצד הרהורי הכפירה, בסופו של דבר היתה עשייה. נראה שיותר קשה לוותר על עשייה ועל הפרנסה שבצדה מאשר לעשות ולקוות לטוב.

בדרך-כלל מתחילים לספר את הסיפור של השותפויות הללו מרגע שהמשתתפים בפרויקט נפגשים באולם ממוזג במלון כלשהו, אבל כל פרויקט משותף מתחיל קודם, וייתכן שהדפוסים בין הארגונים נרקמים כבר בפגישה הראשונה. נפגשנו כדי לכתוב הצעת מימון לאיחוד-האירופי. לבית-הספר לשלום כבר היה ניסיון עם שותפים פלסטינים, ובדרך-כלל אנחנו גיבשנו רעיון לפרויקט, שיתפנו את השותפים ברעיונות, שיכללנו אותם לאור הערותיהם, כתבנו את ההצעה בעצמנו והיינו ערבים לכסף. הפעם גיבוש הרעיון והכתיבה נעשו במשותף. ההגשה והערבות היו של בית-הספר לשלום, כפרטנר ראשי בפרויקט. היותנו פרטנר ראשי אינה רק עניין סמנטי, היא מקנה כוח ואחריות. בדרך-כלל לקרנות יש תנאים שמגבילים את היכולת של רוב הארגונים הפלסטיניים להיות פרטנרים ראשיים. צריך להיות ארגון עם יכולת מוכחת לנהל תקציב בסדר גודל משמעותי במיוחד כדי להיות שותף ראשי. המגבלות הללו "מבחוץ" משמרות את היחסים הלא-סימטריים. כאשר שני הארגונים הציעו שנה אחר-כך שהארגון הפלסטיני יהיה השותף הראשי, ההצעה לא עברה (לא בהכרח בגלל העובדה הזו), וכך, בפעם השלישית שכתבנו יחד הצעה לאירופים, חזרנו למבנה המנצח שבו הישראלים הם האחראים מול האירופים, והפלסטינים שותפים זוטרים.

המקצועיות וההגמוניה הישראלית

בקיץ 2004, לאחר שקיבלנו אור ירוק לפרויקט, ערכו ההנהלות מפגש היכרות. את המפגש הראשון קיימנו במשרדי וויפאק. עובדה זו כשלעצמה אינה מובנת מאליה. בשנים האחרונות רוב הישיבות במסגרת עבודתנו עם ארגונים פלסטיניים, שדרשו השתתפות של הצוות היהודי של בית-הספר לשלום, התקיימו בנווה-שלום. השותפים הפלסטיניים היו מגיעים עם אישורים מהצבא הישראלי, ולעתים קרובות ללא אישורים. הפעם הנציגים של ארגון וויפאק הבהירו שהם לא יגיעו אם אין אישורים, וכך הגענו לבית-לחם, ללא אישורים וללא סיכונים מיוחדים.

דיברנו על פוליטיקה ועל הכיבוש, ומצאנו שיש בינינו הסכמה רחבה על הדרך שבה אנו מנתחים את המציאות. כאשר עברנו לדבר על הפילוסופיה של כל ארגון ועל המטרות שרוצים לקדם, המתח גבר. התחושה היתה שההבדלים בין דפוסי העבודה של ישראלים ופלסטיניים מאוד חזקים. הרגשתי שהפלסטיניים בודקים את היהודיות בהנהלה, כמי שמנסים להחליט עד כמה נהיה מוכנות לעבוד בשיתוף ולא ניפול לדפוסים המוכרים של שולט-נשלט. אנחנו בדקנו את מידת המקצועיות של הפלסטיניים, זה הצד שאנחנו מרגישים בו חזקים. לפלסטיניים היו נסיונות קשים מן העבר, שכללו שליטה של הישראלים על המשאבים הכספיים, הפעלת תוכניות שברובן לקוחות מהניסיון הישראלי ועבודה עם סוכני נסיעות מישראל. בפגישה הרגשנו שאנחנו מנוסים בהפגשה יותר מאשר הפלסטיניים ושהגישה שלנו מקצועית, כתובה, מוכרת ועדיפה. יצאנו מהפגישה מדוכדכים. בפגישה הבאה נכחו מטעמנו רק חברי הנהלה פלסטיניים. חשבנו שהמתח יפחת אם היהודיות לא יהיו נוכחות, אבל המצב לא השתפר כהוא זה, והדיון על דרכי העבודה ועל המטרות של המנחים בפרויקט לא קירב בין העמדות.

בעבר עבדתי עם נח סלאמה. שנינו היינו חברים בוועדת ההיגוי של פרויקט ישראלי-פלסטיני. פעם התקיים דיון כיצד כדאי לערוך מפגשים לבני-נוער ישראלים ופלסטינים, ואני כנציגת בית-הספר לשלום קמתי וללא היסוס שירטטתי על הלוח את מודל ההתערבות שלנו עם בני-נוער. כל הערה או הצעה מחברי הוועדה נהדפה על-ידי בהסבר מלומד ומנוסה. הפלסטינים הציעו שינויים, אבל לא היה להם הרבה ציאנס מול בית-הספר לשלום.

ממפגש בין חברי ההנהלות עברנו למפגש בין הצוותים שהסדרנו כבעבר, דרך סוכן נסיעות ישראלי. הפעם קיימנו אותו בירדן. זו היתה הפעם הראשונה שקיימנו תוכנית עם יהודים במדינה ערבית. תחושת הזרות בירדן איננה דומה לתחושת הזרות בטורקיה למשל, שם קיימנו לא מעט מפגשים. בהתאמה, גם תחושת הנינוחות של השותפים הפלסטינים שונה. זו היתה הפעם הראשונה שלי בירדן, והייתי עסוקה בתחושת הזרות ובביטחון שלי ושל הצוות היהודי, כך שלא השכלתי להבין שהפלסטינים בכלל לא מרגישים רצויים בירדן הרשמית. הם מצדם ראו שאנחנו מתקבלים בזרועות פתוחות, והם לא פעם נלקחים לחקירות. ובכל זאת, כאשר היינו במלון, הם מהר מאוד לקחו את העניינים הארגוניים לידיים, כבני-בית, למרות שאנחנו היינו אחראים על ההזמנה. מהר מאוד, אבל לא מיד. קודם היה צריך לתקן משהו.

כשהגענו למלון התארגנו וירדנו לראות את חדר הישיבות. סלאמה לקח אותי הצדה דקה לפני שהיינו צריכים להתחיל בפגישה, ואמר שזה לא בסדר שעל לוח המודעות בלובי של המלון כתוב שקבוצת בית-הספר לשלום מתכנסת באולם אל-דיוואן. מיד ביקשתי בקבלה שישנו את שם הקבוצה ל"קבוצת פרויקט תקשורת". בקבלה הסבירו לנו שהשם מופיע על ההזמנה מהסוכן, אבל מובן שאין בעיה לשנות את הכתוב על הלוח. האם בעבר בסדנאות בטורקיה

לא שמתי לב לשלטים בלוביז האם השותפים האחרים שתקו?
האם השותף הפעם קטנוניז כל המחשבות הללו התרוצצו במוחי
בלי לתת מנוח.

החלטנו שכל ארגון יביא מספר זהה של משתתפים, לפי בחירתו.
החלטנו גם שהישיבות יהיו בעברית ובערבית, ושכל ארגון יביא
מתרגם. אלו החלטות שלא היה עליהן ויכוח, אך אין זה אומר שהן
קלות. היה לי קשה לא להתערב בבחירה של הפלסטינים ואפילו
לא לדעת את מי הם מביאים למפגש. חששתי שהקבוצות לא יהיו
תואמות מבחינת ניסיון, השכלה וגיל, אבל הפעם, משום מה, לא
חזרתי לדפוס שלפיו אני חייבת לדעת הכל מראש.

מאבק על השיח

המפגש בין הצוותים היה זהיר, והתאפיין בניסיון נואש לבנות אמון
בין המשתתפים. כל הישראלים נפגשו בעבר עם פלסטינים ועבדו
כמנחים במפגשים. לכמה מאנשי הצוות הפלסטיני זה היה מפגש
ראשון עם יהודים במסגרת של סדנה, וכמה מהם לא הנחו מפגשים
עם ישראלים כלל. רוב המנחים הפלסטינים שאיתם עבדנו בעבר
קיבלו הכשרה בקורס מנחים בבית-הספר לשלום, עובדה שהקלה
על יצירת שפה משותפת בינינו, אך במקביל הקשתה על שיח בין-
ארגוני שוויוני.

באוויר ריחפו שאלות שלא נשאלו במפורש: מהי מקצועיות? מי
קובע מה הם הפרמטרים החשובים למקצועיות? מה נחשב ניסיון
רלבנטי בתחום? האם יהודי שהנחה עשר סדנאות של דיאלוג בין
ישראלים לפלסטינים מכיר את המפגש טוב יותר מפלסטיני שהיה
בכלא הישראלי שנתיים? מובן שבמבט צר על המונח מקצועיות
התשובה לשאלה האחרונה תהיה כן, אבל ייתכן שאנחנו צריכים
לחשוב מחדש, ממתי פעילות פוליטית וחברתית נמדדת רק

בקריטריונים מקצועיים-אקדמיים? אולי צריך לקחת את סך הנסיונות של הצוותים ולבנות משהו חדש ביחד, שייתן מענה לצרכים של שתי הקבוצות, ולא שהפלסטינים יתאימו עצמם ל"נורמה" רק משום ש"אנחנו היינו כאן קודם".

למרות הנימוס והזהירות שאיפיינו את המפגש, מתחת לפני השטח בחנו זה את זה בקפדנות. מי פותח כל פגישה, מי מדבר יותר, איך המתרגם של כל ארגון מתרגם ואיך כל רכז מפעיל את סמכותו על הצוות שלו. יחסי הכוח נבחנו תחת זכוכית מגדלת כפולה; אני נבחנתי על-ידי השותף הפלסטיני ועל-ידי הצוות של בית-הספר לשלום, ובמיוחד הרגשתי את המבחן מצדו של הצוות היהודי.

במהלך הסדנה נפגשה כל קבוצה לאומית גם בנפרד. הייתי המנחה של ההשתלמות, והואשמתני שאני נעלמת ושנכנעתי לרכז הפלסטיני. התחושות היו קשות. עלו השערות שההיעלמות שלי קשורה לכך שהוא גבר ושאני מפצה על כוחניותם של היהודים בכלל. הדוגמה שהביאו היתה ששיניתי ממנהגנו ושברתי את הסטינג המקובל בבית-הספר לשלום: בדרך-כלל אנחנו מנחים בזוג, כאשר המנחים יושבים זה מול זה במעגל. הצד הפלסטיני רגיל להנחיה של שני מנחים היושבים זה לצד זה. בסדנה הזו ישבנו זה לצד זה.

כפי שצינתי, לשני הצוותים היתה קריאה דומה מאוד של המציאות הפוליטית מן ההתחלה. בדיעבד, הסכמנו שזהו תנאי הכרחי לשיתוף פעולה לאורך זמן. הסכמנו שהמציאות היא של כובש-נכבש, וששני העמים נמצאים בסכסוך מתמשך במצב של יחסי כוח לא סימטריים, כאשר הישראלים הם הצד החזק יותר. הסכמנו גם שהתנגדות לכיבוש היא דבר לגיטימי. ארגונים אחרים שעוסקים ב"חינוך לשלום" מרבים להשתמש בטרמינולוגיה מטשטשת שמתאפיינת במשפטים כמו "אנחנו עובדים ביחד למען השלום", או "כולם

אשמים באותה מידה" או "כולנו קורבנות", "לכל צד יש סיפור לגיטימי משלו". לעומת משפטים כגון אלו, האמירות המפורשות שהסכמנו עליהן עזרו מאוד לשותפות בין הארגונים, אף שלא פעם הן נתקלו בהתנגדות מצד משתתפים יהודים.

לישראלים ולפלסטינים יש מוטיבציות שונות בבואם להיפגש. הפער קיים הן ברמת הארגונים והן ברמת הקבוצות שנפגשות. הפלסטינים באו למפגשים כדי להשמיע את קולם ולהשפיע על הישראלים כדי שאלו יפעלו למען שינוי המצב. הישראלים באו כדי לשמוע, להכיר וללמוד על המצב, ללא אגינדה פוליטית. כמו כן הבחנו שהפלסטינים באו עם רצון לשפר את התדמית שיש לישראלים עליהם. הם גם התמודדו עם התחושה שאולי עצם ההשתתפות במפגש היא בגידה באחיהם ובאחיותיהם ששילמו על המאבק בחייהם. דילמה כזו לא נשמעה מצד היהודים.

למדנו שתפישות המשתתפים היו זהות לעמדות הארגונים: עבור הארגון הפלסטיני המפגש היה אמצעי, ואילו עבור הארגון הישראלי המפגש היה המטרה. מתוך הכרה במוגבלות של העבודה החינוכית בבית-הספר לשלום, מגדירים בדרך-כלל את מטרות המפגשים רק במישור של פיתוח המודעות לקונפליקט. בוויפאק רוצים ליצור שינוי אצל הישראלים ולהניע אותם לעשייה.

בבית-הספר לשלום פיתחנו גישת עבודה שהסתמכה על תיאוריות מתחום הפסיכולוגיה החברתית. עם השנים הוספנו ידע נרחב מתוך הספרות הפוסט-קולוניאליסטית, אך גם כאשר הוספנו את הידע הפוליטי יותר, לא שינינו את מתודות העבודה שלנו בקבוצות, השאובות מדגמים פסיכולוגיים. אמנם בתוך הדגם הפסיכולוגי ערכנו שינויים משמעותיים, ובמקום להדגיש תהליכים אישיים או בינאישיים הדגשנו תהליכים בין-קבוצתיים. בדיעבד אנו סבורים

שאפשר לשנות מודל עד לנקודה מסוימת, שאחריה עדיף אולי להחליפו במודל אחר.

רכשנו את מירב הניסיון מעבודה בתוך ישראל במפגשים בין חברי קבוצת הרוב ובין חברי קבוצת המיעוט. את הניסיון הזה יישמנו מאז 1994 גם עם שותפים פלסטינים במפגשים בין יהודים מישראל לפלסטינים מפלסטין, בשינויים ואדפטציות שונות. אחד ההבדלים הבולטים בין העבודה בתוך ישראל לעבודה בין ישראלים לפלסטינים הוא שבעבודה בפרויקטים ישראלים-פלסטיניים נוסף למשוואה עוד שחקן, הארגון הפלסטיני, ויחד צריך לבנות מודל התערבות. ההבדל הזה יצר הפעם תחושה של שוויון-יתר, כי בעקבות הדרישות העיקשות של השותפים הפלסטינים, לא הצלחנו לעשות את מה שעשינו בעבר - לא שיכפלנו את מה שידענו, וכצוות הפכנו כביכול לחסרי ניסיון.

במשך תקופת הפרויקט כתבתי כמה דו"חות. בכולם תיארתי את הארגונים ואת העבודה המשותפת. בפעם הראשונה העיר לי סלאמה הערת עריכה: אפשר למחוק את המשפט שאומר שבבית-הספר לשלום יש ניסיון של 25 שנה, כי המשפט כבר הופיע בפסקה קודמת. בדו"ח שכתבתי מאוחר יותר חזרתי על הטעות, והפעם אמר לי סלאמה מפורשות: מדוע את צריכה להדגיש בכל פסקה שאתם בעלי יותר ניסיון, לא מספיק שצינת באיזו שנה התחלתם לעבוד?

לידתו של מודל חדש

המודל של דיאלוג בקבוצות קטנות הוא פסיכולוגי ומדגיש יחסים אינטימיים. גם כאשר הצוות מדגיש שהדיאלוג הוא בין שתי קבוצות ולא בין יחידים, ומבליט בעיקר נושאים שקשורים ליחסי הכוח שבין הקבוצות, עדיין הסטינג מאוד חזק. המודל שפיתחנו בפרויקט "התקשורת והקונפליקט" כלל מפגשים רבים יותר בפורום של

הקבוצה הגדולה, שבו נכחו 30–40 איש. כמו כן קיימנו פורום חד-לאומי, פורום דו-לאומי בקבוצות קטנות ופורום של קבוצות משימה מעורבות. המשתתפים נעו בין הפורומים השונים במהלך ארבעת ימי התוכנית. בכל הפורומים שבהם התקיים מפגש נכחו מתרגמים. המודל נטה יותר לצרכים של המשתתפים הפלסטינים. אלו מעדיפים את הפורום של הקבוצה הגדולה, בטענה שהוא מתפקד כמו אסיפת-עם, שבה אפשר לומר דברים בציבור, ושבאופן טבעי אלו שיותר חזקים יכולים להביע את עצמם למען קידום צורכי הקבוצה. היהודים מעדיפים את הקבוצות האינטימיות יותר, אבל לא התנגדו למליאות. ההפך הוא הנכון; הם השתתפו בהן בצורה אקטיבית, וראו בהן פורום חשוב ומשמעותי. המעבר לעבודה במליאות הוא הביטוי החזק ביותר ליצירה החדשה המשותפת. גם הדגש על עבודת הצוות בקבוצות הקטנות השתנה. המשימה של הצוות היתה בעיקר לאפשר למשתתפים לקיים דיאלוג, ולא כבעבר, לאתגר אותם על-ידי התערבויות שמשקפות את מה שמתרחש בקבוצה. כל נושא ה"אתגור", שהיה מאוד משמעותי בעבודה של בית-הספר לשלום, הצטמצם. הסיבה העיקרית לכך היא שמדובר בפרקטיקה שברוב המקרים היתה מוכרת יותר למנחים הישראלים, ולכן יצרה חוסר איזון בין המנחים. הסיבה השנייה היא שלרוב, במודע או שלא במודע, המנחים נהגו לאתגר את היהודים ולשקף להם את הדפוסים המדכאים או השתלטניים או הגזעניים שלהם, ובמצב שנוצר בפרויקט, כאשר הקבוצות הפלסטיניות נכחו בעוצמה שלהן, לא היה צורך לעשות את העבודה במקומן. הפלסטינים איתגרו את הישראלים די והותר. הסיבה השלישית קשורה לנוכחות של העברית והערבית במפגשים. מאחר שדיאלוג המלווה בתרגום נמשך זמן רב, ראינו שלא כדאי להעמיס על הקבוצה גם את ההתערבויות של המנחים. הנקודה של התרגום מאוד מרכזית בדגם שנוצר; בכל רגע של מפגש שתי השפות נשמעו, וזו היתה עדות חזקה לנוכחות של שתי קבוצות ושתי תרבויות נבדלות.

הפרויקט התמקד בתפקיד התקשורת בסכסוך ובמפגש בין הזהות המקצועית לזהות הלאומית של העיתונאים. השאיפה למקצועיות אצל העיתונאים מתורגמת לשאיפה לאובייקטיביות ולניטרליות. לעיתונאים הישראלים היה קשה למקם את עצמם בציר הלאומי - כציונים, ככובשים, כמשרתים בצבא או כבעלי פריבילגיה. זה היה קושי שלא עלה באותן עוצמות מהצד הפלסטיני, שהצהיר כי הוא פועל באובייקטיביות ובניטרליות, אך במקביל עורר דיונים פוליטיים באופן משוחרר יותר וחשף את המוטיבציות הלאומיות שלו בעבודה.

למשל, בפתיחת המפגשים היינו מבקשים מכל אחד שיציג את עצמו בקצרה, כפי שהדגמתי בתחילת המאמר הזה. רבים מהמשתתפים ומחברי הצוות הפלסטיני העידו על עצמם שהם פליטים ואסירים לשעבר, ואילו המשתתפים וחברי הצוות הישראלי הציגו את עצמם לרוב באופנים ניטרליים יותר, כמו מקום מגורים, השכלה וניסיון בתחום. אחרי שהבחנתי שגם אני מציגה את עצמי באורח ניטרלי, החלטתי שבפעם הבאה אנדב כמה פרטים ביוגרפיים. אולי אספר ששירתתי בצבא, אולי אספר שאני בת של מהגרת, אולי אספר שסבא שלי הקים את חיל הים? הרבה פרטים עלו בראשי. היו לי חמש הזדמנויות להציג את עצמי אחרת, ואת כולן פיספסתי.

בתקופת אוסלו היו מטרותיו של בית-הספר לשלום "חיזוק תהליך השלום בין שתי הקהילות". בשנים הראשונות של האינתיפאדה הפכו "השתלמויות מקצועיות" למטרה לגיטימית יותר בצד הפלסטיני, ואחר-כך השותפים הפלסטינים שלנו בשכם עודדו אותנו לקיים מפגשי סטודנטים כשהמטרה היתה "להבין את היחסים בין ישראלים לפלסטינים ואת תפקידינו בתוכם". זה ניסוח זהה למטרות של בית-הספר לשלום במפגשים בתוך ישראל. בפועל ניתן היה לראות את המגמה החזקה של הפלסטינים להשמיע את קולם, ואת האופן המחושב שבו הם קידמו את הדיאלוג בטקטיקה שלחצה

על הישראלים עד לנקודה שבה חשו שהם עלולים לאבד אותם. בפרויקט הנוכחי הגדירו שני הצוותים את המטרות בצוותא: ללמוד על תפקיד התקשורת בחברה הישראלית והפלסטינית; ללמוד על הערכים והאתיקה המקצועית שמנחים את העיתונאים בשתי החברות; להגביר את המחויבות של המשתתפים לערכים שקשורים לצדק, שוויון ותקשורת הוגנת; ליצור קשרים בקרב אנשי תקשורת ישראלים ופלסטינים.

המטרות הללו פרקטיות ועוסקות בעיקר בפן המקצועי. בפועל, המוטיבציה של כל צד לא היתה שונה מבעבר: הפלסטינים היו מעוניינים בעיקר להעביר מסר לישראלים ולהניע אותם לפעול, והישראלים שמו דגש על המפגש המקצועי ובאו להכיר וללמוד. אלו מטרות שונות, אך הולמות. שוב, כמו בנוגע לתפישות הפוליטיות, גם בנוגע למטרות לא היו בינינו חילוקי דעות. חילוקי הדעות נגלו בעבודה בפועל בתוך הקבוצות.

לאורך כל הפרויקט התקשה הצוות מבית-הספר לשלום להתאים את עצמו לעבודה המשותפת עם הצוות מוויפאק. ההנחיה בזוג בקבוצות הדיאלוג לוותה במתחים ובאי-נעימויות. לפעמים המנחים היהודים חשבו שהמנחים הפלסטינים מתערבים "באופן אישי" ולא כ"מנחים מקצועיים". רק בפגישת הסיכום של הפרויקט התברר שגם המנחים הפלסטינים חשבו שהמנחים היהודים התערבו "באופן אישי" ולא כ"מנחים מקצועיים". באותה פגישת סיכום התעכבנו ארוכות על סוגיה שולית שהפכה לקרדינלית: איך ניתן לעבוד עם פערים ושוני גדולים כל-כך כאשר המנחים הפלסטינים נותנים זכות דיבור, מציעים לפעמים נושאים לדיון ומביעים דעה, בעוד המנחים היהודים משאירים את התהליך פתוח, לא פונים ישירות למשתתפים ומשקפים תהליכים בין-קבוצתיים. כיוון שקשה להאמין שזו שאלה גורלית, הבנו שמתמר מתח בין הצוותים, ולצוות הישראלי, שמנוסה יותר בהנחיה של קבוצות בקונפליקט, קשה להתגמש

ולאמץ דרך עבודה שונה. שאלת מתן התור הפכה לפרמטר של המקצועיות ואמצעי שבו המנחה היהודי הגדיר את עצמו מבחינה מקצועית. "אם נוותר על זה, כאילו נמחקנו", אמרו הישראלים. ההימחקות היא תחושה שאין לזלזל בה. זו הרגשה קשה ומפחידה.

תחושת ההימחקות התעצמה עקב העובדה שבית-הספר לשלום מנוהל על-ידי פלסטינים ויהודים. זה הופך אותנו היהודים למיעוט בתוך השותפויות הללו. אך העובדה שאנו צוות משותף גם מייצרת ידע וניסיון שלא היינו יכולים לצבור בנפרד. בפרויקט הזה, בלי שדיברנו על כך במפורש, היה מוסכם שמול המשתתפים יעמדו רק נציגים יהודים מקרב בית-הספר. כמו כן ראינו איך בתחילת הפרויקט צוות בית-הספר השתמש בהנהלה המשותפת כדי להגיע להסכמות עם ויפאק, כשהפלסטינים בצוות ניסו לשמש "גשר" או "בעלי ברית" בדיונים הראשוניים.

בהמשך התעורר מתח בין הפלסטינים משני הארגונים, אך הוא התפוגג ופינה את מקומו לשביעות רצון חברי הצוות הפלסטיני, שהעידו שהיה להם קל יותר עם השותפות בשל העובדה שבצוות בית-הספר לשלום חברים גם פלסטינים. שני הארגונים בחרו בד"ר רבאח חלבי מבית-הספר לשלום כחוקר ומעריך של הפרויקט. אני בספק אם חוקר יהודי ממכון המחקר של בית-הספר לשלום, מנוסה ככל שיהיה, היה מתקבל על-ידי הארגון הפלסטיני כמעריך של הפרויקט מטעמו. כמוסד עלינו לדון בסוגיה לעומק. המשמעויות של היותנו מוסד ערבי-יהודי מחדדות שאלות מהותיות כאשר אנחנו באים לשותפות עם ארגון מפלסטיני. פתאום היהודים הם מיעוט, פתאום הפלסטינים מישראל שייכים לגוף הישראלי, החזק יותר. השותפות הזו לימדה אותנו הרבה ופתחה שאלות, כמה מהן חדשות ואחרות שהודחקו, כי איש לא הצליח לגרום לנו לעצור ולהתבונן על עצמנו כפי שקרה הפעם.